

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2023.18.292468>

УДК 94:355](477)“14/17”:050(477)“195/198”

THE TOPIC OF COSSACKS HISTORY ON THE PAGES OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS OF THE 50-80s OF THE 20TH CENTURY: UKRAINIAN HISTORICAL JOURNAL

Yuriy Prisyazhnyuk

Post-graduate student

Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanska Str., Odesa, 65082, Ukraine

ORCID:

<https://orcid.org/0000-0001-5880-3568>

E-mail: yuripris4@gmail.com

Citation: Prisyazhnyuk, Y. (2023). The topic of Cossacks history on the pages of scientific publications of the 50-80s of the 20th century: Ukrainian Historical Journal. *Chornomors'ka mynuvshyna: notes of the Department of the history of Cossacks in the South of Ukraine* / V.A. Smolij, ed. Odesa, vol. 18, pp. 145 – 156.

Submitted: 01. 12. 2023

Annotation

The article examines the main aspects of the study of the topic of Cossacks history in Ukrainian historical scientific publications during the 50-80 years of the 20th century. and an analysis of the level of study of the problems of the Cossacks on the pages of the "Ukrainian Historical Journal" was carried out. The role of this periodical in considering the issues of socio-economic, political and cultural development of Ukrainian lands in the late Middle Ages is studied. The evolution of research approaches is analyzed, the key topics and questions that were relevant for historians during a certain period are revealed. The contributions of individual scientists and their influence on the general scientific discourse regarding the Cossacks in Ukraine in the specified historical period are highlighted. The importance of studies in special historical disciplines for illuminating the history of Ukraine during the Cossack period is highlighted. It was determined that the authors of these studies significantly expanded research on specific historical problems of the period under study, clarified and specified a number of phenomena and events in the history of the Cossacks. It was concluded that the "Ukrainian Historical Journal", which occupies a unique place in national historiography, made a significant contribution to the study of important aspects of the Cossacks of Ukraine. This article makes an important contribution to the understanding of the development of historical research on the Cossack theme and determines its place in the scientific discussion during the specified time period.

Key words: Ukrainian historical journal, Cossacks, historiography, Liberation War of the Ukrainian people, Ukrainian identity.

ТЕМАТИКА З ІСТОРІЇ КОЗАЦТВА НА СТОРІНКАХ НАУКОВИХ ВИДАНЬ 50-80 РОКІВ ХХ СТ.: УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Юрій Присяжнюк

Аспірант

Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

Вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65026,
Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5880-3568>

E-mail: yuripris4@gmail.com

Анотація

У статті розглянуто основні аспекти вивчення теми козацтва в українських історичних наукових виданнях протягом 50-80 років ХХ ст. та проведено аналіз рівня вивченості проблем козацтва на сторінках «Українського історичного журналу».

Досліджено роль цього часопису у розгляді питань соціально-економічного, політичного та культурного розвитку українських земель у пізньому середньовіччі. Аналізується еволюція дослідницьких підходів, розкриваються ключові теми та питання, що були актуальними для істориків протягом визначеного періоду.

Цитування: Присяжнюк Ю. Тематика з історії козацтва на сторінках наукових видань 50-80 років ХХ ст.: Український історичний журнал. Чорноморська минушина: записки Відділу історії козацтва на півдні України: зб. наук. праць/ за ред. В. А. Смолія. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2023. Вип. 18. С. 145 – 156.

Отримано: 01.12.2023

Висвітлюються внески окремих вчених та їх вплив на загальний науковий дискурс щодо козацтва в Україні в зазначений історичний період. Виділено важливість студій зі спеціальних історичних дисциплін для освітлення історії України в період козаччини. Визначено, що автори цих студій істотно розширили дослідження з конкретно-історичних проблем досліджуваного періоду, роз'яснили та уточнили низку явищ і подій історії козацтва. Зроблено висновок, що «Український історичний журнал», який займає важливе місце вітчизняній історіографії, вніс значний внесок у вивчення важливих аспектів козацтва України. Дана стаття вносить важливий внесок у розуміння розвитку історичного дослідження козацької тематики та визначає його місце у науковому обговоренні протягом зазначеного часового проміжку.

Ключові слова: Український історичний журнал, козаччина, історіографія, українська ідентичність.

У процесі переосмислення довготривалої історії України важливу роль відіграють фахові періодичні видання. Одним із них є «Український історичний журнал», який тривалий був єдиним науковим часописом у країні, що присвячував свої сторінки висвітленню історії України від найдавніших часів до сучасних подій. «Український історичний журнал» (УІЖ) є важливим науковим виданням у сфері вітчизняної історичної науки. Журнал відображає рівень досягнень цієї галузі та визначає перспективні напрями подальших досліджень.

Суперечливі процеси, що розгорталися у всіх сферах суспільно-політичного життя, залишали свій відбиток на діяльності «Українського історичного журналу». Однак завдячуючи праці редакційного колективу, переважно визнаних фахівців, які приєднувалися до нього у різні роки, журнал зміг визначити себе як лідер вітчизняної історіографії. На його сторінках являлися студії, в яких автори акцентували увагу на різноманітних проблемах історії України, зокрема періоду козацтва. Опубліковані матеріали ставали основою для подальших монографічних видань і часто визначали напрями подальших досліджень.

Український історичний журнал відігравав і продовжує відігравати важливу роль у висвітленні історії козацтва. В своїх статтях, дослідженнях та наукових публікаціях УІЖ сприяє розкриттю різних аспектів козацької історії, розглядає ключові події, фігури та процеси, пов'язані з козацтвом. Журнал сприяє збагаченню наукового дискурсу та поглибленню розуміння ролі козацтва в історії України.

Отже, проблема висвітлення історії козаччини на сторінках «Українського історичного журналу» надасть можливість оцінити стан вивчення українськими дослідниками козацької епохи і визначити перспективи наукових пошуків, що робить тему статті актуальною.

Метою статті є характеристика ступеня розробки тематики козацтва на сторінках «Українського історичного журналу» у 50-80 рр. ХХ ст.

«УІЖ» за свою історію, як і вся вітчизняна історична наука у ХХ ст., відчув складні, часом трагічні суспільно-політичні перипетії. В 1930-х рр. відбулося закриття більшості видань історичного профілю. У повоєнний час питання щодо заснування історичного журналу кілька разів ставилося перед керівництвом Компартії України. Однак лише за умов певної лібералізації політичного режиму після ХХ з'їзду КПРС

секретаріат ЦК КПУ 1 лютого 1957 р. ухвалив рішення про видання «Українського історичного журналу» періодичністю 6 номерів на рік, тиражем 10 тис. примірників, зі штатом редакції 4 особи. «Український історичний журнал» був заснований Інститутом історії України Національної академії наук України та Інститутом політичних та етнопонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.

У 1957 – 1964 рр. «Український історичний журнал» стикався зі складною суспільно-політичною ситуацією, викликану подоланням культу Й. Сталіна, диктатом компартійних чиновників у визначенні тематики та оцінках історичних подій, а також проблемами, пов'язаними із застарілою видавничою базою АН УРСР та недостатнім фінансуванням. Редакція журналу працювала в умовах неоднозначних та суперечливих процесів. Несприятливі умови включали ідеологічний тиск, який змушував редакцію віддати значно частину обсягу історико-партійним матеріалам. Основна увага спрямовувалася на історію радянського періоду, громадянську війну, відбудовний період та Велику Вітчизняну війну.

Проте, завдяки наполегливій праці вчених на початку 1960-х рр., українська історична наука зазнала збагачення численними монографічними дослідженнями. Спеціалізовані статті охоплювали історію селянства, соціальну та національно-визвольну боротьбу, взаємовідносини між різними етнічними групами. У цей період велика увага приділялася проблемі виникнення козацтва як суспільного феномену та його ролі в історії українського народу. «Український історичний журнал» ставши важливим чинником формування історичної думки, сприяв гуртуванню і мобілізації дослідників, а також сприяв виробленню нових підходів у гуманітарній сфері.

На особливості функціонування «Українського історичного журналу» у 1950 – на початку 1970-х рр. справляла вплив складна суспільно-політична ситуація, викликана змінами в часі, а саме відходом від масових репресій та фізичного знищення людей, але зі зростанням впливу диктату компартійних чиновників на історичну науку. Тиск номенклатури на розвиток суспільної думки суттєво зріс та набув нових форм і проявів.

Добір статей у часописі проходив через редактуру кілька разів, і навіть статті, написані у «відповідному дусі», часто викликали заперечення з боку чиновників при найменшій згадці «небажаних» осіб. Розгром опозиційної течії шестидесятників та кадрові зміни в редколегії спричинили відхід від попередніх позицій, і в часописі проголошувалася «прерогатива» сфальсифікованих студій про соціалістичне та комуністичне будівництво.

З кінця 1980-х рр. «Український історичний журнал» продовжував виконувати роль центру наукового життя вітчизняних істориків, незважаючи на несприятливу атмосферу для творчого пошуку. Часопис залишався місцем, де висвітлювались важливі питання історії України, але через теорію «єдності походження трьох братніх народів» і під впливом ідеологічного тиску теми розглядалися певним чином заангажовано.

«Перебудова» 1985 р. викликала якісні зміни в українському суспільстві, в тому числі й у науці. Це призвело до активізації творчих пошуків істориків. «УІЖ» не відставав від вимог часу, але боротьба із старими, консервативними підходами залишалася постійною. В кінці 1980-х рр. з'явилася нова медієвістична школа в Україні, а «УІЖ» продовжував виступати платформою для публікації нових досліджень історії козацтва. Рубрики були розширені, і журнал активно взявся за пропаганду історіографічної спадщини та публікацію джерел. Історичні події та проблеми розглядалися в контексті змін у суспільстві, викликаних «Перебудовою».

Журнал прагнув відобразити нові підходи та дослідження, які відбувалися в історичній науці.

Отже, можна визначити, що творчий шлях «Українського історичного журналу» від кінця 1950-х до середини 1980-х рр. був неоднозначним, і його оцінка у громадськості була різноманітною. Проте, незважаючи на обмеження, політична заангажованість не завадила розширенню джерельної бази досліджень і накопиченню потенціалу для об'єктивного висвітлення минулого.

У загальному контексті розвитку історичних досліджень виділяється важливість вивчення широкого спектру соціально-економічних та політичних питань історії України доби козацтва на сторінках журналу. Це обумовлено не лише значущістю подій та процесів того часу, але й необхідністю розуміння їх для створення повноцінного образу історичного розвитку України.

У сфері козакознавства статті більше зосереджені на ранній історії військового стану, виникненні Запорозької Січі (М. Киценко [12], Г. Сергієнко [32]), ролі козацтва у консолідації та антифеодальній боротьбі на Україні (І. Шекера [44], В. Грабовецький [7], В. Смолій [36; 37]). Так, за словами М. Киценка, «Хортиця була одним з найперших пунктів, де складалося запорізьке козацтво, де розгорталася національно-визвольна і класова боротьба» [12]. Загалом, ці наукові праці детально розкривають ключові аспекти історії та розвитку козацтва, розглядаючи його відповідальність у формуванні та зміцненні національного образу в Україні. Теми також включають історію народних поводитирів і гетьманів: О. Довбуша, І. Підкови, С. Наливайка, Т. Федоровича, Я. Острянина (Н. Рашба [30], В. Грабовецький [7], В. Смолій [36]). За словами Н. Рашби, Іван Підкова «залишався постійною постаттю в молдавському контексті, виступаючи за об'єднання народів та підтримку їхньої культурної спадщини» [30]. За В. Грабовецьким, «Довбуш виступав проти системи гноблення та використовував воєнні методи для захисту інтересів простого населення. Його сміливі вчинки і спроби змінити соціальний ландшафт свідчать про важливу роль, яку він відіграв у визволенні селянського населення від феодального тиску». Отже, роботи Н. Рашби, В. Грабовецького спрямовані на детальний аналіз життєвого та історичного контексту кожної з цих постатей, надаючи читачам глибоке розуміння їхнього внеску в історію України. Ці наукові дослідження створюють досить повний образ народних поводитирів та гетьманів, поглиблюючи наше розуміння історії та культурного розвитку України в добу їхньої діяльності.

Ще однією важливою проблемою, яка порушувалася дописувачами журналу, була боротьба українського народу проти турецько-татарської агресії та з'ясування ролі козацтва в ній (Д. Наливайко [24]). Аналіз статей цих дослідників дозволяє глибше вникнути у важливість і події, пов'язані із зазначеним періодом історії. Так, Д. Наливайко зробив висновок, що «оцінки учених та письменників того періоду щодо козацького опору турецькій агресії варіювалися від позитивних до негативних.

Деякі автори визнавали самостійність українських козаків у боротьбі проти Османської імперії, в той час як інші ставили питання про їхню ефективність та роль у великій політиці». Детально розглядаючи опубліковані матеріали, можна виявити, яким чином вони вивчали різноманітні аспекти взаємодії українського народу із турецько-татарськими силами, а також як розкривали важливу роль козацтва в цьому контексті. Серед ключових аспектів досліджень вчених можна визначити аналіз стратегій оборони, вивчення тактичних прийомів козаків, а також їхню роль у мобілізації та організації протистояння турецько-татарській агресії. Важливим

елементом є також з'ясування впливу цих подій на формування ідентичності українського народу.

Спеціальну увагу отримали соціально-економічні аспекти, такі як розвиток торгівлі та грошового ринку (М. Котляр [15], О. Подградська [27]), економічне та самоврядування міст (О. Компан [14], І. Бойко [4], Д. Мишко [23]), становище селянства (І. Кіку [13]). Дослідники звертають увагу на ключові тенденції у торговельних відносинах, розвиток грошового обігу та його вплив на економічні трансформації, аналізують систему самоврядування, вплив економічних факторів на міське господарство та механізми управління економічними процесами у міських громадах, умови праці, власність та економічні фактори, що впливають на сільськогосподарський сектор. Так, М. Котляр зазначає, що «грошовий обіг відіграв ключову роль у формуванні економічних та соціальних процесів Лівобережної України в досліджуваній період». На думку Д. Мишка, «кожна ремісничка майстерня – це не лише місце виробництва, але й вузол соціальних відносин, що впливав на життя та розвиток міста та його мешканців» [15].

О. Подградська стверджує, що «товарообмін між Кам'янцем-Подільським і молдавськими містами, породжений розвитком процесу суспільного поділу праці, був вигідним для обох сторін. Купецтво Кам'янця-Подільського і молдавські торгові люди одержували значні прибутки. Цей товарообмін мав велике значення: забезпечував різноманітною продукцією ринки молдавських, західноукраїнських, польських і деяких зарубіжних міст, стимулював розвиток виробництва, поповнював державну казну значними сумами, що їх давало мито, і т. д. Водночас економічні стосунки Кам'янця-Подільського з містами Молдавського князівства сприяли також найтіснішим історичним зв'язкам народів Молдавії й України» [27].

О. Компан розглядає заселеність України та пише, що «Київщина та Чернігівщина напередодні національно-визвольної війни були дуже густозаселеними». Досліджуючи українські промисли, І. Бойко зазначає наступне: «Виникнення та розвиток українських промислів XVI – першої половини XVII ст. зумовлювалося багатьма факторами: природними умовами окремих районів, ущільненістю населення та його соціально-економічною структурою, економічним станом міст і сіл, рівнем розвитку товарно-грошових відносин в окремих районах, наявністю вигідних торгових шляхів, особливо річкових, станом безпеки та ін.». І. Кіку, завдяки аналізу джерел, стверджує, що «1638-1648 рр. на Волині, як і інших регіонах України, значно посилилася феодална експлуатація селян, що було однією з причин національно-визвольної війни» [14].

Отже, ці наукові роботи становлять вагомий внесок в розуміння соціально-економічних процесів в історії України, розкриваючи важливі взаємозв'язки та трансформації у галузі торгівлі, міського господарювання та сільськогосподарського сектору та причин національно-визвольної війни. Такі публікації спрямовані на розкриття різних аспектів життя українського суспільства протягом століть.

Відзначення 400-річчя з дня укладення Берестейської церковної унії відіграло позитивну роль у вивченні різних аспектів досліджуваної проблематики. В «Українському історичному журналі» результати історичних досліджень цієї теми представлене переважно студіями, які розглядають передісторію, впровадження й наслідки унії (Б. Флоря [38]), а також реформаційні процеси в Україні XV-XVII ст. (В. Смолій [37]). Б. Флоря розглядає не лише сам акт укладення Берестейської унії, але й його передісторію, аспекти впровадження та наслідки для різних соціальних та релігійних груп. Автор глибоко аналізує контекст угоди, її вплив на католицьку та

православну церкви, а також на політичну картину регіону: «Ця епоха стала важливим етапом у формуванні національної ідентичності, відображаючи силу та волю українського народу» [38].

В. Смолій звертається до більш широкого періоду історії, досліджуючи реформаційні процеси в Україні XV-XVII ст. Він вивчає вплив реформації на релігійні та соціокультурні трансформації в українському суспільстві, розглядаючи їхні корені та наслідки для подальшого розвитку. За його словами, «антифеодальні рухи стали свідченням волелюбної духовності нашого народу, який відстоював свої права та гідність у непростих часах історії». Таким чином, висвітлення цих аспектів в «Українському історичному журналі» дозволило поглибити наше розуміння подій, пов'язаних із Берестейською церковною унією, через вивчення її передісторії, впровадження та наслідки, а також контекстуальної взаємодії з реформаційними процесами в історії України.

Великий масив публікацій зазначеного періоду охоплює матеріали з історії Визвольної війни українського народу 1648 – 1676 рр. Незважаючи на існування «Тез до 300-річчя возз'єднання України з Росією», періодичне видання мало гострі й проблемні статті, в яких аналізувалися становлення української державності, хід війни, рушійні сили, та інші аспекти, хоча на ґрунті постулатів марксистсько-ленінської ідеології.

Зокрема, на сторінках журналу відбувалася наукова дискусія щодо питань Визвольної війни та козацтва, в якій брали участь видатні історики, такі як О. Апанович, І. Крип'якевич, І. Бойко. Дослідники загалом погодилися із тим, що в кінці XVI – на початку XVII ст. відбувалося перетворення українського народу у націю, та відповідно козацтва на провідний виразник даного процесу. Проте, подальша догматизація історіографії у СРСР не сприяла поглибленню цих думок.

У досліджуваній період чимала заслуга також належить О. Апанович, яка разом з іншими українськими істориками відродила традицію історико-краєзнавчих досліджень. Після дозволу компартійної верхівки на обмежене вивчення національно-визвольної війни українського народу під керівництвом Б. Хмельницького, О. Апанович зайнялася дослідженням козацької проблематики, однак вийшла далеко за межі офіційного дозволу. За її словами, «козацтво сформувало з мене патріота України. Не можна по-справжньому вивчати історію козацтва й не стати патріотом України». Дослідниця видала ряд праць, які займають вагоме місце серед доробків козацької проблематики цього часу: «Збройні сили України першої половини XVIII ст.», «Значення праці О. Шафонського "Черниговского наместничества топографическое описание" для вивчення історії Лівобережної України другої половини XVIII ст.», «Національно-визвольні війни в епоху феодалізму. Україна XVI – XVII ст.», «Передумови та наслідки ліквідації Запорізької Січі» [1; 2; 3].

З 1972 р., зважаючи на зміну внутрішньополітичного курсу керівництва республікою, редакція «Українського історичного журналу» менше уваги приділяла проблемі середньовічної історії та визвольної війни, зокрема, тому відбулося зменшення кількості опублікованих статей з цієї тематики, та почали виникати суто пропагандистські статті.

Водночас з'явилися студії, які висвітлювали нові напрямки творчих пошуків – свідомість селянства і козацтва, внутрішню політику гетьманської адміністрації, військово-територіальний устрій козацької України, участь у війні представників різних народностей (Ф. Шевченко [32], П. Натикач [25], В. Смолій [36], В. Сергійчук [33]). Ф. Шевченко, В. Голобуцький та П. Натикач в своїх студіях зосереджувались на

вивченні свідомості селянства і козацтва, розкриваючи особливості їхнього соціально-культурного контексту та вплив на історію України. У своїй статті П. Натикач вдало розкриває соціально-політичні погляди учасників селянсько-козацьких повстань 30-х років XVI ст. Приведемо слова самого П. Натикача, що відображають його основну думку про селян та козаків того періоду: «Селянство та козацтво того часу стали справжніми борцями за свободу та справедливість, протистоячи системі експлуатації та поневолення. Їхні погляди були віддзеркалені в рухах протесту та повстанських акціях, що визначили розвиток українського суспільства та його боротьбу за незалежність». Щодо цього В. Сергійчук пише, що «Богдан Хмельницький зумів з своїми однодумцями за короткий час організувати боєздатне військо, що виявило себе з найкращого боку не лише у перший період визвольної війни українського народу, а й в наступних вирішальних битвах» [33].

В свою чергу, у історіографічних працях робилися підсумки вивчення даної проблеми, аналізувалися літописна спадщина С. Величка, Г. Граб'янки, Самовидця (С. Заремба [11]), хроніка Ф. Сафоновича (Ю. Мицик [22]) і висвітлення ними подій Визвольної війни. За словами С. Заремби, «розуміння хронології є ключовим елементом для розкриття історичної правди та сприяє глибшому розумінню розвитку культури та суспільства».

Оцінка українсько-російського зближення 1654 р. стала однією з ключових тем, яку досліджували у «Українському історичному журналі». Дослідники спростовували історіографічний міф щодо того, що відбулося на Раді у січні 1654 р. Вони підкреслювали, що на Раді не було підписано жодного спільного документу, і українсько-російський договір був укладений лише в результаті тривалих переговорів у січні-березні того ж року.

Вчені, такі як В. Смолій [36], О. Гуржій [9] виступили із принциповою позицією і відстояли свої погляди на міжнародних конференціях. Завдяки принциповій позиції українських вчених і їх виступам на міжнародних конференціях, російська історіографія також відмовилася від використання терміну «возз'єднання» для опису подій 1654 р.

Важливу сторінку української історії становить антифеодальний рух другої половини XVIII ст., що справив величезний вплив на суспільні процеси в Україні, формування передової думки у колах української інтелігенції, підготував базу для подальших визвольних змагань. Ця проблематика стала досить популярною серед дослідників. Так, антифеодальний рух другої половини XVIII ст. досліджували С. Боровой [5], В. Грабовецький [7], І. Гуржій [9], Я. Дашкевич [10], В. Крижанівська [16], В. Кулаковський [19], Т. Лазоренко [20], П. Маруня [21], О. Путро [28; 29], І. Рибчин [31], В. Серчик [34], Н. Сироватська [35], В. Смолій [37], Г. Храбан [41], В. Чубенко [42], які досліджували питання антифеодальної боротьби українського козацтва в другій половині XVIII ст. Національно-визвольна війна стала об'єктом дослідження таких видатних науковців 1970-1980-х рр., як І. Крип'якевич [17], Г. Сергієнко [32], В. Сергійчук [33]. Ці дослідження сприяли глибшому розумінню історичного контексту та важливості антифеодального руху в утворенні національного самосвідомлення та підготовці до подальших визвольних змагань. Як пише І. Крип'якевич, «тактика українського козацтва у визволенні національної самосвідомості полягала в сміливих кроках, непохитній вірі в свої ідеали та відданості патріотизму, які обливали історію їхнього часу вогненними сторінками вільності та гідності» [17]. Г. Сергійчук у контексті цього писав: «Визвольна війна відзначалась відважними вчинками, глибокою вірою в справедливість своєї боротьби та безстрашною відданістю ідеалам

свободи» [33]. Загалом, автори висвітлили різні аспекти цього періоду, аналізували стратегії та тактику українського козацтва, вказуючи на ключові події та постаті, які вплинули на розвиток країни.

Незважаючи на значні досягнення у вивченні минулого козацтва, залишається ще чимало дискусійних і недосліджених питань. Деякі з цих питань включають етапи становлення козацтва, час заснування Запорозької Січі, менталітет козацтва, роль іноетнічних впливів на процес виникнення і розвитку військового стану і багато інших.

Нині найменш вивченими можна вважати питання про генезу середньовічної етнічної держави українців. У 1960-х рр. на сторінках часопису було почато наукову дискусію (О. Апанович, І. Бойко, І. Крип'якевич) на цю тему, і вона була продовжена в кінці 1980-х рр. (В. Смолій, О. Гуржій, В. Степанков та ін.).

Дослідження в даному напрямку розв'язувало проблему термінологічної плутанини, невизначеності понятійного апарату та недостатньої розробки принципів питань, пов'язаних із джерелами та етапами формування національної державності.

Серед багатьох аспектів революції, які потребують подальшого дослідження, залишаються питання організації влади в Українській державі. Започаткована редакцією часопису серія «З історіографічної спадщини» стала вдалою знахідкою, надаючи можливість науковій громадськості ознайомитися з роботами українських та зарубіжних вчених, які були заборонені протягом десятиріч. Серед цих робіт були ті, що стосуються проблематики Визвольної війни.

Проблема ролі українського козацтва під час формування української ідентичності не викликала великих розбіжностей в трактуванні серед українських істориків ХХ ст. Переважала думка щодо козацтва як основного виразника інтересів українського народу та найважливішого ферменту перетворення народу в націю через створення української національної держави.

Всі історики (О. Апанович, І. Гуржій, І. Крип'якевич, П. Натикач, О. Путро, І. Рибчин, В. Панашенко, Г. Сергієнко, В. Смолій), відстоюючи ідею українського національного відродження переносили його проекцію в минуле через відповідну інтерпретацію існуючих джерел. Водночас вони не переймалися протиріччями, які виникали за такого підходу.

Отже, заснування «Українського історичного журналу» у 1957 р. було обумовлене процесами, які виявили нагальну потребу вітчизняної науки у національному періодичному друкованому виданні. З самого початку створення журналу видатні вчені, такі як І. Крип'якевич, І. Гуржій та інші активно працювали як учасники редакційної колегії. Їх наполеглива та іноді праця сприяла визнанню журналу як ключового чинника формування української історичної думки. Від свого заснування журнал надавав увагу публікаціям матеріалів з історії Визвольної війни українського народу 1648-1676 рр., ініціював дискусії різних проблем, вміщував ексклюзивні теоретичні та фактологічні статті, сприяючи розвитку української історичної науки.

Джерела та література:

1. Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. *Український історичний журнал*. Київ. 1969. Вип. 9. С. 146 – 147.
2. Апанович О. М. Національно-визвольні війни в епоху феодалізму. Україна XVI – XVII ст. *Український історичний журнал*. Київ. 1965. Вип. 12. С. 29 – 38.
3. Апанович О. М. Передумови та наслідки ліквідації Запорозької Січі. *Український історичний журнал*. Київ, 1970. Вип. 9. С. 23 – 35.

4. Бойко І. Д. Промисли на Україні в XVI – першій половині XVII ст. *Український історичний журнал*. 1962. № 1. С. 57 – 66.
5. Боровой С. Я. До хронології історії гайдамаччини. *Український історичний журнал*. Київ. 1968. Вип. 10.
6. Голобуцький В. О. Нариси соціально-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII - початку XVIII ст. *Український історичний журнал*. 1959. № 6. С. 148 – 150.
7. Грабовецький В. В. Олекса Довбуш – борець проти гноблення селянських мас західноукраїнських земель (220-річчя з дня загибелі). *Український історичний журнал*. Київ. 1965. Вип. 8. С. 134 – 136.
8. Гуржій І. О., Кулаковський В. М. Визначна подія в історії українського народу: (До 200-річчя Коліївщини). *Український історичний журнал*. Київ. 1963. Вип. 2. С. 58–67.
9. Гуржій І. О. Землеволодіння селян і рядових козаків на лівобережній Україні в 2 п.17 – 60-х рр. 18 ст. *Український історичний журнал*. 1981 р., № 5, с. 72 – 82.
10. Дашкевич Я. Р. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. *Український історичний журнал*. Київ. 1971. Вип. 1. С. 141 – 142.
11. Заремба С. З. Хронологічні системи літописів Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка. *Український історичний журнал*. 1974. № 8. С. 98 – 104.
12. Киценко М. П. Про місце і роль Хортиці в історії запорізького козацтва. *Український історичний журнал*. 1968. № 8. С. 93 – 99.
13. Кіку І. О. Соціально-економічне становище селян Волині в 1638 – 1648 рр. *Український історичний журнал*. 1987. № 6. С. 45 – 52.
14. Компан О. С. До питання про заселеність України в XVII ст. *Український історичний журнал*. 1960. № 1. С. 65 – 77.
15. Котляр М. Ф. Грошовий обіг на Лівобережній Україні в другій половині XVII – першій половині XVIII ст. *Український історичний журнал*. Київ. 1971. Вип. 2. С. 59 – 69.
16. Крижанівська В. В. Про вплив класової боротьби селян Правобережної України на зовнішню політику Речі Посполитої (кінець XVII – 60-ті роки XVIII ст.). *Український історичний журнал*. Київ. 1974. Вип. 11. С. 93 – 98.
17. Крип'якевич І. П. До питання про національну самосвідомість українського народу в кінці XVI – на початку XVII ст. *Український історичний журнал*. 1966. № 2. С. 82 – 84.
18. Крип'якевич І. П. Соціально-політичні погляди Богдана Хмельницького, (До 300-річчя з дня смерті). *Український історичний журнал*. 1957. С. 94 – 105.
19. Кулаковський В. М. Роль Києва в розгортанні гайдамацького руху в першій половині XVIII ст. *Український історичний журнал*. Київ. 1967. Вип. 1. С. 89 – 93.
20. Лазоренко Т. Г. Про термін "Коліївщина". *Український історичний журнал*. Київ. 1961. Вип. 2. С. 154 – 155.
21. Маруня П. Ю. Селянські рухи на Півночі Лівобережної України (40 – 70-і роки XVIII ст.). *Український історичний журнал*. Київ. 1961. С. 86-89.
22. Мицик Ю. А. "Кройніка о землі Полской" Ф. Софоновича про визвольну війну українського народу 1648 – 1654 рр. і возз'єднання України з Росією. *Український історичний журнал*. 1979. № 6. С. 116 – 123.
23. Мишко Д. І. Про розвиток міського ремесла на Україні в XV – першій половині XVI ст. *Український історичний журнал*. 1963. № 3. С. 67 – 72.
24. Наливайко Д. С. Західноєвропейські автори кінця XVI – початку XVII ст. про роль українських козаків у боротьбі з турецькою агресією. *Український історичний журнал*. Київ. 1968. Вип. 5. С. 142 – 147.
25. Натикач П. І. До питання про соціально-політичні погляди учасників селянсько-козацьких повстань 30-х років XVI ст. *Український історичний журнал*. 1977. № 1. С. 102 – 108.
26. Панащенко В. В. Навчання козацьких дітей грамоти та військової справи на Лівобережній Україні в XVIII ст. *Український історичний журнал*. Київ. 1972. Вип. 2. С. 103 – 108.

27. Подградська О. М. До питання про роль Кам'янця-Подільського в торгівлі України з Молдавською в XVI – XVII ст. *Український історичний журнал*. Київ. 1969. С. 106 – 112.
28. Путро О. І. До питання про антифеодальну боротьбу українського козацтва в другій половині XVIII ст. *Український історичний журнал*. Київ. 1971. Вип. 8. С. 99 – 103.
29. Путро О. І. Становище козацтва на Лівобережній Україні у другій половині XVIII ст. *Український історичний журнал*. Київ. 1969. Вип. 1. С. 74 – 82.
30. Рашба Н. С. Іван Підкова в історії українського і молдавського народів: (До 400-річчя з дня смерті). *Український історичний журнал*. 1978. № 6. С. 126 – 129.
31. Рибчин І. Динаміка українського козацтва. *Український історичний журнал*. Київ. 1971. Вип. 7. С. 152 – 154.
32. Сергієнко Г. Я. Визвольна війна 1648–1654 рр. і возз'єднання України з Росією. *Український історичний журнал*. Київ. 1978. Вип. 8. С. 25 – 36.
33. Сергійчук В. І. Військово-територіальна організація народної армії в перший період визвольної війни 1648 – 1654 рр. *Український історичний журнал*. Київ. 1982. Вип. 7. С. 85 – 93.
34. Серчик В. Становище селян на Правобережній Україні (друга половина XVIII ст.). *Український історичний журнал*. Київ. 1963. Вип. 1. С. 67 – 73.
35. Сироватська Н. А. Боротьба селян Київщини проти феодального гніту (кінець XVIII - початок XIX ст.). *Український історичний журнал*. Київ. 1961. Вип. 2. С. 81 – 86.
36. Смолій В. А. Антифеодальні рухи на Правобережній Україні в другій половині XVIII ст. *Український історичний журнал*. Київ. 1975. Вип. 10. С. 96 – 103.
37. Смолій В. А. Формування соціальної свідомості народних мас України в ході класової боротьби (друга половина XVII – XVIII ст.). *Український історичний журнал*. Київ. 1985. Вип. 9. С. 153 – 154.
38. Флоря Б. М. З історії взаємовідносин українського козацтва і російського уряду (80-і –90-і роки XVI ст.). *Український історичний журнал*. Київ. 1978. Вип. 8. С. 124 – 129.
39. Фоменко В. Г. Про козацькі човни "чайки" та "дуби". (XVII-XVIII ст.). *Український історичний журнал*. Київ. 1966. Вип. 8. С. 107 – 110.
40. Храбан Г. Ю., Кришовський В. С., Лола О. П. Гайдамацький рух на Україні. 20-60-і рр. XVIII ст. *Український історичний журнал*. Київ. 1966. Вип. 5. С. 147 – 149.
41. Храбан Г. Ю. Чи слід користуватися терміном "коліївщина"? *Український історичний журнал*. Київ. 1967. Вип. 8. С. 154 – 158.
42. Чубенко В. Ю. Українські чумаки в Поволжі (чумацький білет). Друга половина XVIII ст.). *Український історичний журнал*. Київ. 1966. Вип. 5. С. 61 – 64.
43. Шевченко Ф. П. Історичне минуле в оцінці Б. Хмельницького: (До 375-річчя від дня народження Б. Хмельницького). *Український історичний журнал*. 1970. № 12. С. 126 – 132.
44. Шекера І. М. Матеріали про становище селян та антифеодальні рухи на Правобережній Україні в другій половині XVI ст. *Український історичний журнал*. 1959. № 6. С. 128 – 132.

References:

1. Apanovych, O. M. 1969. The armed forces of Ukraine in the first half of the 18th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 9, s. 146 – 147. [in Ukrainian].
2. Apanovych, O. M. 1965. Wars of national liberation in the era of feudalism. Ukraine of the XVI – XVII centuries. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 12, s. 29 – 38. [in Ukrainian].
3. Apanovych, O. M. 1970. Prerequisites and consequences of the liquidation of Zaporizhzhya Sich. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 9, s. 23 – 35. [in Ukrainian].
4. Boyko, I. D. 1962. Trades in Ukraine in the 16th – first half of the 17th centuries. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 1, s. 57 – 66. [in Ukrainian].
5. Borovoi, S. 1968. To the chronology of the history of Haidamachnya. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 10. [in Ukrainian].
6. Holobutsky, 1959. V. O. Essays on the social and political system of Left Bank Ukraine at the end of the 17th – beginning of the 18th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 6, s. 148 – 150. [in Ukrainian].

7. Hrabovetskyi, V. V. 1965. Oleksa Dovbush – a fighter against the oppression of the peasant masses of the western Ukrainian lands (220th anniversary of the day of his death). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 8, s. 134 – 136. [in Ukrainian].
8. Gurzhii, I. O., Kulakovsky, V. M. 1963. A significant event in the history of the Ukrainian people: (To the 200th anniversary of the Koliiv Oblast). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 2, s. 58 – 67. [in Ukrainian].
9. Gurzhii, I. O. 1981. Land ownership of peasants and ordinary Cossacks in the left-bank Ukraine in 2 p. 17-60s of the 18th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 5, s. 72 – 82. [in Ukrainian].
10. Dashkevich, Y. R. 1971. The Haydamak movement in Ukraine in the 18th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 1, s. 141 – 142. [in Ukrainian].
11. Zaremba, S. Z. 1974. Chronological systems of the annals of Samovydets, H. Hrabyanka, S. Velichka. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 8, s. 98 – 104. [in Ukrainian].
12. Kytsenko, M. P. 1968. About the place and role of Khortytsia in the history of the Zaporizhia Cossacks. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 8, s. 93 – 99. [in Ukrainian].
13. Kiku, I. O. 1987. Socio-economic situation of Volyn peasants in 1638-1648. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 6, s. 45 – 52. [in Ukrainian].
14. Kompan, O. S. 1960. To the question of the settlement of Ukraine in the 17th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 1, s. 65 – 77. [in Ukrainian].
15. Kotlyar, M. F. 1971. Money circulation in Left Bank Ukraine in the second half of the 17th – the first half of the 18th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 2, s. 59 – 69. [in Ukrainian].
16. Kryzhanivska, V. V. 1974. About the influence of the class struggle of the peasants of Right-Bank Ukraine on the foreign policy of the Polish-Lithuanian Commonwealth (end of the 17th – 1860s of the 18th century). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 11, s. 93 – 98. [in Ukrainian].
17. Krypyakevich, I. P. 1966. On the question of the national self-awareness of the Ukrainian people in the late 16th - early 17th centuries. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 2, s. 82 – 84. [in Ukrainian].
18. Krypyakevich, I. P. 1957. Socio-political views of Bohdan Khmelnytskyi, (To the 300th anniversary of his death). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, s. 94 – 105. [in Ukrainian].
19. Kulakovsky, V. M. 1967. The role of Kyiv in the development of the Haydamak movement in the first half of the 18th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 1, s. 89 – 93. [in Ukrainian].
20. Lazorenko, T. G. 1961. About the term "Koliivshchyna". *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 2, s. 154 – 155. [in Ukrainian].
21. Marunya, P. 1961. Peasant movements in the North of Left Bank Ukraine (40s-70s of the 18th century). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, s. 86 – 89. [in Ukrainian].
22. Mytsyk, Y. A., Sofonovych's, F. 1979. "Chronicle about the Land of Poland" about the liberation war of the Ukrainian people 1648 – 1654 pp. and the reunification of Ukraine with Russia. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 6, s. 116 – 123. [in Ukrainian].
23. Myshko, D. I. 1963. On the development of urban crafts in Ukraine in the 15th and first half of the 16th centuries. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 3, s. 67 – 72. [in Ukrainian].
24. Nalyvaiko, D. S. 1968. Western European authors of the late 16th – early 17th centuries. about the role of Ukrainian Cossacks in the fight against Turkish aggression. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 5, s. 142 – 147. [in Ukrainian].
25. Naticach, P. I. 1977. To the question of the socio-political views of the participants of the peasant-Cossack uprisings of the 30s of the 16th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 1, s. 102–108. [in Ukrainian].
26. Panashenko, V. V. 1972. Education of Cossack children in literacy and military affairs in Left Bank Ukraine in the 18th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 2, s. 103 – 108. [in Ukrainian].
27. Podgradska, O. M. 1969. Regarding the question of the role of Kamianets-Podilskyi in Ukraine's trade with Moldova in the 16th-17th centuries. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, s. 106 – 112. [in Ukrainian].
28. Putro, O. I. 1971. To the question of the anti-feudal struggle of the Ukrainian Cossacks in the second half of the 18th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 8, s. 99 – 103. [in Ukrainian].
29. Putro, O. I. 1969. The position of the Cossacks on the Left Bank of Ukraine in the second half of the 18th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 1, s. 74 – 82. [in Ukrainian].

30. Rashba, N. S. 1978. Ivan Pidkova in the history of the Ukrainian and Moldavian peoples: (To the 400th anniversary of his death). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 6, s. 126 – 129. [in Ukrainian].
31. Rybchyn, I. 1971. Dynamics of the Ukrainian Cossacks. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 7, s. 152 – 154. [in Ukrainian].
32. Sergienko, G. Y. 1978. War of Liberation 1648 – 1654 pp. and the reunification of Ukraine with Russia. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 8, s. 25 – 36. [in Ukrainian].
33. Serhiychuk, V. I. 1982. The military-territorial organization of the people's army in the first period of the liberation war 1648 – 1654 pp. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 7, s. 85 – 93. [in Ukrainian].
34. Serchyk, V. 1963. The position of peasants in Right Bank Ukraine (second half of the 18th century). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 1, s. 67 – 73. [in Ukrainian].
35. Sirovatska, H. A. 1961. The struggle of the peasants of the Kyiv region against feudal oppression (end of the 18th - beginning of the 19th century). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 2, s. 81 – 86. [in Ukrainian].
36. Smolii, V. A. 1975. Anti-feudal movements in Right Bank Ukraine in the second half of the 18th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 10, s. 96 – 103. [in Ukrainian].
37. Smolii, V. A. 1985. The formation of the social consciousness of the masses of the people of Ukraine during the class struggle (the second half of the 17th – 18th centuries). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 9, s. 153 – 154. [in Ukrainian].
38. Flora, B. M. 1978. From the history of the relationship between the Ukrainian Cossacks and the Russian government (80s-90s of the 16th century). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 8, s. 124 – 129. [in Ukrainian].
39. Fomenko, V. G. 1966. About Cossack boats "seagulls" and "oaks". (XVII – XVIII centuries). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 8, s. 107 – 110. [in Ukrainian].
40. Hraban, G. Y., Kryshovskyim V. S., Lolam O. P. 1966. aydamak movement in Ukraine. 20s-60s of the 18th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 5, s. 147 – 149. [in Ukrainian].
41. Hraban, G. Y. 1967. Should we use the term "railroad"? *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 8, s. 154 – 158. [in Ukrainian].
42. Chubenko, V. Y. 1966. Ukrainian chumaks in the Volga region (chumak ticket). The second half of the 18th century). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 5, s. 61 – 64. [in Ukrainian].
43. Shevchenko, F. P. 1970. The historical past in the assessment of B. Khmelnytskyi: (To the 375th anniversary of the birth of B. Khmelnytskyi). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 12, s. 126 – 132. [in Ukrainian].
44. Shekera, I. M. (1959). Materials on the situation of peasants and anti-feudal movements in Right Bank Ukraine in the second half of the 16th century. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 6, s. 128 – 132. [in Ukrainian].